

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

ЧЕХАНЮК Леся Володимирівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та прав людини, Національна академія внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0002-5807-928X>

УДК 341.3

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.60>

Статтю присвячено аналізу окремих аспектів впливу російсько-українського збройного протистояння на глобальну систему міжнародної безпеки, яка постала перед низкою безпрецедентних викликів, здатних нівелювати усі зусилля людства щодо мирного та безпечного співіснування. Актуальність наукової праці полягає в тому, що наразі через брак єдиного та усталеного підходу до аналізу та оцінки міжнародною спільнотою та лідерами окремих країн світу причин протистояння та його наслідків, унеможливується формування концептуального бачення врегулювання кризових питань та перспективних напрямів трансформації міжнародної системи безпеки у відповідь на сучасні загрози. Метою статті є комплексний аналіз російсько-українського збройного протистояння як фактору дестабілізації міжнародної системи безпеки. Аргументовано, що діяльність Російської Федерації є безпосередньою загрозою не лише територіальній цілісності та державного суверенітету України, а й спричиняє вкрай негативні наслідки для сучасної системи міжнародного права та міжнародних відносин, адже зухвалі та грубі порушення основоположних принципів міжнародного права руйнують основи сучасного світопорядку. У підсумку зазначено, що одним із основних каталізаторів кризи міжнародно-правової системи глобальної безпеки виступає російсько-українська війна, яка демонструє неспроможність існуючої системи міжнародної безпеки впоратися із подібними викликами.

Ключові слова: міжнародна система безпеки; фактор дестабілізації; ООН; принципи міжнародного права; збройний конфлікт; геноцид; екоцид.

Постановка проблеми

Дії РФ проти України, які розпочалися у лютому 2014 року окупацією та анексією Автономної Республіки Крим, поширилися згодом на Луганську та Донецьку області нашої країни та, зрештою, переросли у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, є навмисно спланованим та ретельно підготовленим актом агресії Російської Федерації щодо України, безпрецедентним за рівнем своєї зухвалості та жорстокості. Із самого початку конфлікт супроводжувався масовими атаками на мирне населення та цивільні об'єкти, цілеспрямованими руйнуваннями енергетичної та транспортної інфраструктури, вбивствами, катуваннями, жорстоким поводженням та примусовою депортацією мешканців окупованих територій, а також іншими численними грубими порушення норм міжнародного гуманітарного права. І не те, щоб ці події лишилися поза увагою міжнародної спільноти, однак реакція світу тривалий час була вкрай млявою та інертною.

Безумовно, вказані дії вимагають належної геополітичної реакції усіх країн світу, відповідної міжнародно-правової кваліфікації та ефективної міждержавної взаємодії щодо вжиття заходів з припинення агресії та притягнення винних до відповідальності.

Адже неспроможність швидко та ефективно реагувати на нові виклики лише посилює зухвалість та агресивність тирана, спричиняє зростання рівня нестабільності та ескалації конфліктів, і загалом – призводить до руйнування сучасного світового порядку.

Метою статті є комплексний аналіз російсько-українського збройного протистояння як фактору дестабілізації міжнародної системи безпеки.

Виклад основного матеріалу

У сучасних умовах геополітичних перетворень вкрай актуальними для міжнародної спільноти постають питання неспроможності існуючої системи міжнародної безпеки протистояти викликам та загрозам сьогодення щодо ефективного врегулювання внутрішньодержавних та міждержавних збройних протистоянь, військових конфліктів, терористичних загроз, недопущення неконтрольованого розповсюдження зброї та технологій її виготовлення (передусім ядерної зброї, зброї масового ураження тощо), загострення релігійних, етнічних, расових протиріч, масового порушення основоположних прав і свобод людини.

Варто наголосити, що існуюча система міжнародної безпеки виникла як реакція світу на трагедію Другої світової війни, яка виявилась найбільш руйнівною з усіх воєн за весь час існування людської цивілізації. Небачені до того руйнування цивільної інфраструктури та цілеспрямоване винищення населення сколихнули увесь світ. За різними даними, унаслідок Другої світової війни смерті на полі бою зазнали понад 15 мільйонів військових, а понад 25 мільйонів з них отримали поранення, смерть серед цивільного населення сягнула понад 45 мільйонів осіб [1]. Як зазначають науковці, нацистська Німеччина вчинила масові вбивства безпрецедентного масштабу: за результатами окремих досліджень було вбито понад шість мільйонів євреїв (цей систематичний, підтримуваний державою геноцид тепер відомий як Голокост). Переслідувань та вбивств зазнавали також мільйони людей неєврейського походження, зокрема: радянські військовополонені (близько 3,3 мільйона осіб),

етнічні поляки (близько 1,8 мільйона осіб), особи ромської національності (до пів мільйона осіб), а також люди з інвалідністю, німецькі політичні опоненти та інші [2].

Очевидно, що війна, яка донедавна вважалася одним із дієвих та ефективних способів вирішення територіальних претензій, політичних, етнічних, релігійних, економічних та інших протиріч, наразі визнається міжнародним правом забороненою, а гуманізація та демократизація суспільства є визначальними чинниками у недопущенні будь-яких проявів агресії та насильства. Адже в основу функціонування сучасної міжнародної системи безпеки закладені такі принципи, як пріоритетності у всіх сферах верховенства права, інтересів мирного співжиття та безпечного існування світового співтовариства, добросовісного виконання взятих зобов'язань, утримання від погрози силою або застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави.

Цьогоріч світ відзначає 80-ту річницю заснування Організації Об'єднаних Націй (ООН), однією з 50 країн-засновниць якої була Україна. На сьогодні її членами є 193 країни світу та два спостерігачі (Ватикан та Палестина). Статут цієї універсальної міжнародної організації визнається основоположним для людства міжнародним правовим документом, який, за твердженням Генерального секретаря Антоніу Гутерріша, є дороговказом до кращого світу, інструкцією з описом цілей та принципів [3].

Статут ООН відіграє важливу роль єдиної визнаної «Конституції всього міжнародного співтовариства» і головного міжнародного інструмента для підтримання миру, закріплюючи також механізм безпекової мережі ООН [4, с. 291]. Зокрема, у преамбулі Статуту ООН зазначається, що «народи Об'єднаних Націй сповнені рішучості позбавити прийдешні покоління нещастя війни, і заради цілей виявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди, і об'єднати наші сили для підтримки міжнародного миру й безпеки, і забезпечити щоб збройні сили використовувалися не інакше, як у спільних інтересах...». Стаття I цього документу визначає однією

із цілей діяльності ООН «підтримання міжнародного миру та безпеки і з цією метою вживання ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проведення мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру» [5]. Однак ключові положення Статуту ООН зухвало нехтуються країною-агресором, демонструють зневагу та створюють небезпечний прецедент, руйнуючи основи світового порядку.

Не можна залишити поза увагою і статтю 2 Статуту ООН, яка визначає принципи, у відповідності з якими повинні діяти ООН та її члени. Перелік вказаних принципів згодом був доповнений положеннями Декларації про принципи міжнародного права (1970 року) та Гельсінського заключного акту НБСЄ (1974 року). Вказані принципи наразі вважаються міжнародним співтовариством основоположними та визначальними, саме вони лежать в основі сучасної міжнародної взаємодії країн світу. Зокрема серед них варто виділити принципи суверенної рівності держав; сумлінного виконання узятих на себе зобов'язання; розв'язання своїх міжнародних суперечок мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість; утримуватися в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування; невтручання у справи, що є внутрішньою компетенцією держав; рівноправності і самовизначення народів; співробітництва; територіальної цілісності держав; поваги прав людини та основних свобод [5-7].

При цьому варто наголосити, що Російська Федерація є постійним членом Ради Безпеки ООН та несе безпосередню відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки у світі. Натомість своїми діями вона доводить протилежне, виступаючи епіцентром небезпеки, хаосу, нестабільності, руйнування та дестабілізації світопорядку, створеного людством протягом останніх десятиліть, нівелюючи усі надбаня та досягнення. Таким чином, агресивні

дії Росії є яскравим свідченням ганебного та безкарного порушення основоположних принципів міжнародного права.

Оберігаючи світ від жахів глобальної війни вже понад 80 років, ООН виявилася нездатною захистити населення окремих країн у локальних міждержавних та внутрішньодержавних протистояннях: геноциди у Камбоджі (1975-1979 рр.), Руанді (1994 р.), колишній Югославії (1995 р.); вторгнення США в Ірак; громадянські війни в Сирії, Південному Судані, Ємені та інші; глобалізація конфліктів на Близькому Сході (Ізраїль, Іран, Ірак, Лівія, Палестина), точками геополітичної нестабільності продовжують залишатися окремі країни у Північній Африці та у далекосхідних регіонах (гліючі китайсько-тайванський та північнокорейський конфлікти), з новою силою перманентно спалахує індо-пакистанський конфлікт. Однак вирішальним аргументом у демонстрації неспроможності Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН врегулювати міжнародні кризи є російська агресія щодо України.

У третю річницю повномасштабного російського збройного нападу на Україну країни-члени ООН продемонстрували розбіжності у поглядах та намірах щодо врегулювання найбільшого конфлікту на теренах Європи з часів Другої світової війни та підготували аж три окремі резолюції з цього питання. Спершу Генеральна Асамблея ООН проголосувала український варіант резолюції – «Просування всеосяжного, справедливого і тривалого миру в Україні», який підтримали 93 країни і в якому серед іншого зазначено, що Генасамблея підтверджує свою прихильність суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів і наголошує, «що ніяке територіальне придбання в результаті загрози силою або її застосування не повинно визнаватися законним», нагадує про свою «вимогу до РФ негайно, повністю і беззастережно вивести всі свої збройні сили з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів», наголошує на необхідності забезпечення відповідальності за найтяжчі злочини за міжнародним правом, вчинені на території

України [8]. З такою ж підтримкою в Генасамблеї було проголосовано проєкт другої резолюції «Шлях до миру», внесений США, однак з істотними європейськими правками [9]. Не погоджуючись із запропонованими правками, американці паралельно запропонували цей самий проєкт для розгляду на засіданні Ради Безпеки ООН, під час якого правки були відхилені, однак сама резолюція схвалена [10]. Такі розбіжності роблять Україну заручником неспроможності ефективної взаємодії на рівні Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН (усі резолюції щодо України ветоуються Росією, або Росією спільно з Китаєм), а численні дискусії щодо обговорення шляхів відновлення миру та безпеки у Східній Європі сигналізують про переформатування дипломатичних підходів задля просування власних національних інтересів та сприйняття війни, як можливого способу вирішення гострих та нагальних міждержавних протиріч.

Засвідчити факт руйнування міжнародної системи безпеки може, зокрема, безпрецедентна для всього післявоєнного світового порядку зухвала окупація частини території незалежної та суверенної держави України – Кримського півострову, яка згодом трансформувалася у незаконну анексію. Як справедливо зазначається у науковій літературі, агресія Російської Федерації проти України матиме незворотні наслідки для усього міжнародного співтовариства. Росія створила небезпечний прецедент, за якого суперечності можуть вирішуватися не з огляду на справедливість та право, а базуючись на викривлених правових нормах та силі. Загалом дії Росії не можуть бути проігноровані міжнародним співтовариством і лише рішуча відповідь на них може унеможливити їхнє повторення та подальше руйнування основ світового порядку [11, с. 265].

В останні роки ми все частіше стаємо свідками міжнародного ядерного тероризму як з боку Росії, так і інших країн, який має негативні наслідки для всього світового співтовариства. Як зазначають науковці (Бехруз, Мануїлова, 2023), за своїми наслідками ядерний тероризм є найнебезпечнішим серед нових загроз міжнародній та національній безпеці. Вибух ядерного при-

строю навіть порівняно невеликої потужності в центрі великого сучасного мегаполісу може призвести до сотень тисяч загиблих та поранених, а також серйозних економічних збитків [13].

Довготривалі та суттєві наслідки для України матимуть також і екологічні злочини, вчинені Російською Федерацією на території України. Справжньою екологічною катастрофою для нашої держави стало руйнування Каховської ГЕС. Внаслідок цієї події через значну повинь велика територія по обидва боки Дніпра опинилася під водою. Цей терористичний акт призвів до смертей мирного населення, (точну кількість жертв встановити фактично не можливо), істотних фінансових втрат та величезних негативних наслідків для екологічної системи усєї України [14]. Окремої уваги потребує питання замінування територій нашої держави. Так, саном на кінець 2024 року близько 26 % території України, що становить приблизно 156 тисяч квадратних кілометрів, вважаються потенційно небезпечними через можливе замінування внаслідок російської агресії [15].

Війну Росії проти України варто розглядати також і в контексті цілеспрямованого геноциду українського народу. Як конкретні свідчення вчинення геноциду міжнародні та національні правоохоронні органи та правозахисні організації фіксують наміри цілеспрямованого знищення української культурної ідентичності, масові вбивства цивільного населення, депортацію та насильницьке вивезення українських дітей, руйнування цивільної та енергетичної інфраструктури, дегуманізацію української нації, руйнування та знищення культурної спадщини тощо [16; 17]. Незалежні міжнародні розслідування довели, що на окупованих Росією українських територіях існує серйозний ризик геноциду і ця загроза екзистенційного порядку, що втілюється у практиці геноциду [18]. Наявність цього факту викликає конвенційне зобов'язання всіх держав запобігти цьому злочину. Як стверджують наукові дослідження, російське суспільство несе відповідальність за пряме та публічне підбурювання до вчинення геноциду та за жорстокі акти, які здійснюються з наміром

знищити українську національну групу, що є саме геноцидом [19].

Таким чином, неспровокована війна, що її розпочала Російська Федерація ще у 2014 році, супроводжується окупацією та анексією українських територій, вчиненням ядерного тероризму та численних злочинів проти довкілля (екоциду), геноцидом українського народу – все це не лише порушує основні міжнародно-правові принципи, а й підриває багатосторонній світопорядок, заснований на міжнародному праві. Зухвале нехтування Росією нормами та принципами міжнародного права, демонстрація такої поведінки як приклад для наслідування, безкарність та потурання агресору – є симптомами кризи існуючої системи міжнародних відносин, виступають фактором дестабілізації світового порядку та слугують викликом існуючій міжнародній системі безпеки.

Висновки

Російсько-українська війна є безпрецедентним за рівнем загрози фактором дестабілізації міжнародної безпеки, який руйнує сформовану систему основоположних принципів міжнародного права, створює невизначеність та непрогнозованість подальшої міжнародно-правової взаємодії між державами, провокуючи ще більшу геополітичну кризу. Ця агресія продемонструвала функціональну нездатність міжнародних міждержавних організацій та лідерів провідних країн світу впоратися із новими викликами та небезпеками.

Саме тому, проблема міжнародно-правової відповідальності постає настільки актуальною, що спричиняє численні дискусії у міжнародному науковому та політичному середовищі, адже від її ефективного та своєчасного вирішення залежить утвердження таких основоположних принципів міжнародного права, як верховенства права, добросовісного виконання суб'єктами міжнародного права взятих на себе зобов'язань, заборона застосування сили або погрози силою в міжнародних відносинах, невідворотності відповідальності за вчинення міжнародно-протиправних діянь тощо [20]. Консолідація зусиль міжнародної спільноти навколо вирішен-

ня питання щодо притягнення Російської Федерації до відповідальності за скоєні в Україні злочини сприятиме підвищенню рівня реалізації норм міжнародного права як невід'ємного компоненту міжнародної законності, убезпечить світ від можливого дисбалансу у сфері глобального правопорядку, сприятиме підтриманню міжнародного миру та безпеки.

Світовим співтовариством недопустиме ігнорування агресивних дій Росії, адже лише рішуча та своєчасна відповідь на них може унеможливити повторення подібних трагедій у світі та запобігти подальшому руйнуванню основ міжнародної безпеки.

Література

1. Worldwide Deaths in World War II. URL: <https://www.nationalww2museum.org/students-teachers/student-resources/research-starters/research-starters-worldwide-deaths-world-war>
2. Holocaust Encyclopedia. 5 червня 2024 р. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/documenting-numbers-of-victims-of-the-holocaust-and-nazi-persecution>
3. Брифінг Генерального секретаря Антоніу Гутерріша щодо ініціативи ООН80 від 12 травня 2025 року. Організація Об'єднаних Націй Україна. URL: <https://ukraine.un.org/uk/294219>
4. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Війна Росії проти України та міжнародне співробітництво. Київ: Парлам. вид-во, 2023. 336 с. С. 291.
5. Статут Організації Об'єднаних Націй. Видано Департаментом громадської інформації ООН. Київ. Україна. 2008, URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
6. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. Декларація № 995_569 від 24.10.1970. URL: https://zakononline.ua/documents/show/140050__140050
7. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсинський за-

ключний акт) від 01.08.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

8. Резолюція ES-11/7 «Просування всеосяжного, справедливого та сталого миру в Україні», ухвалена 24.02.2025 року Генеральною Асамблеєю ООН. <https://digitallibrary.un.org/record/4076916?ln=ru&v=pdf>

9. Резолюція ES-11/8 «Шлях до миру», ухвалена 24.02.2025 року Генеральною Асамблеєю ООН. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4076919?ln=ru&v=pdf>

10. Security Council resolution 2774 (2025) [on imploring a swift end to the conflict between Ukraine and the Russian Federation]: резолюція, прийнята Радою Безпеки ООН на 9866-му засіданні 24 лютого 2025 року. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4077110?ln=ru&v=pdf>

11. Задорожній О. В. Наслідки незаконної анексії Кримського півострова Російською Федерацією. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. С. 262-266.

12. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

13. Бехруз Х. Н., Мануїлова К.В. Ядерний тероризм як загроза міжнародному правопорядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2023. С. 581-584. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/132>

14. Рудік В. А., Левченко В. В., Голубятников М. І. Екологічні наслідки руйнування Каховської ГЕС: загроза поширення природно-вогнищевих інфекцій. *Сучасний стан водних екосистем Півдня України та методи їх відновлення у повоєнний період: зб. наук. праць / Колектив авторів; за ред. док. філос., к.г.н. Є. І. Коржова. – Київ, ТОВ «Франко Пак», 2024. С. 51-58. URL: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/handle/123456789/10388?show=full>*

15. Карта замінованих територій України. URL: https://freewayua.com/korusna-informacija/karta-zaminovanykh-terytoriy-ukrayiny/?utm_source=chatgpt.com

16. Азаров Д. С., Венгер В. М., Коваль Д. О, Нуріджанян Г. С. Війна Росії проти України як геноцид українського народу. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2023. Том 11. С.1-39. URL: <https://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/289958/283406> DOI: 10.18523/2617-2607.2023.11.12-39

17. Андрухів О. І. Правова природа поняття геноцид: міжнародний та національний досвід. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Вип. 16 (28), 2023. С. 8-15. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2023.16.28.8-15>

18. Сокурєнко, В. В. Війна росії проти України – геноцид українського народу. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: зб. доп. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2023. С. 11-13. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/16528>

19. Краснікова О. В. Ознаки геноциду українського народу під час сучасної війни України проти Росії. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2023. С.409-412. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/101>

20. Головка О. В., Чеханюк Л. В. Російсько-українська війна: випробовування сучасності. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8/2024. С. 477-480. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://lsej.org.ua/8_2024/115.pdf